

JUDISK

K R Ö N I K A

JUDISK KRÖNIKA 4/2020

FRÅN STOCKHOLMSHIPSTER TILL TOKFROM RABBIN

ANNA NACHMAN INTERVJUAR MATTIAS AMSTER

NY TEKNIK GÖR SVENSKA FÖRINTELSEÖVERLEVANDE ODÖDLIGA • JAN SCHERMAN OM SLÄKTEN,
DEMOKRATIN & KORV • DAVID GROSSMAN OM ATT VÄXA UR SIN EGEN BERÄTTELSE • TRE JUDISKA
POETER OM ARV OCH POESI • RABBIN ADIN STEINSALTZ SKAKADE OM JUDISKA SJÄLAR

4
2020

ÅRGÅNG 88 • DECEMBER 2020
KISLEV 5781 • PRIS 110 KR

BILDEN

Jerusalem

En man har tänt chanukaljusstaken utanför sitt hem i Jerusalems ultraortodoxa kvarter Mea Shearim. Foto: Yonatan Sindel/Flash 90

Genom virtuellt samspel lever de överlevandes berättelser vidare

Att få höra en förintelseöverlevandes personliga vittnesmål är speciellt. Att få ta del av berättarens ansiktsuttryck och kroppsspråk, att fritt få ställa frågor och delta i ett samtal.

När den sista överlevanden inte kan eller orkar vittna mer kommer det inte längre finnas människor som kan säga ”jag var där.”

I allt högre grad kommer vi vara hänvisade till populärkulturens gestaltningar och det redan så politiserade kollektiva minnet av Förintelsen.

Det är inte bara dåligt. Populärkultur kan vara ett mäktigt verktyg i minnesarbetet. *Schindler's List*, Spielbergs snart 30 år gamla film, visas fortfarande i skolor över hela världen. För hur förhåller man sig till att 1,5 miljoner barn mördades under Förintelsen? Det kan man inte. Spielberg tar siffran och skapar en karaktär som berör – flickan i den röda kappan. Samtidigt är det naivt att tro att populärkulturen skulle kunna hålla historien levande. Underhållningsindustrin närs av en alldeles särskild dramaturgi. I en av årets mer uppmärksammade filmer – *JoJo Rabbit* – räddar en tysk pojke en judisk tjej med hjälp av en nazistofficer. I den prisbelönta filmen *Pojken i randig pyjamas* försöker en tysk pojke, son till en SS-officer, rädda en judisk vän och i Hans Falladas populära *Ensam i Berlin* skildras det tyska motståndet. Skulle man försöka förstå historien enbart genom populärkulturen skulle man tro att fler tyskar motsatte sig Förintelsen än bidrog till den.

Så länge som det finns överlevande bland oss finns det tydliga vittnesmål om det helvete som Förintelsen var i kontrast till Hollywoods berättelser om det.

Det finns också överlevande som säger ifrån när det kollektiva minnet politiserar som när den sittande polska regeringen försöker rentvå landets smutsiga historia. Eller när Benjamin Netanyahu vill utnämna den kontroversielle höger-radikale politikern Effi Eitam till chef för förintelsemuseet Yad Vashem i Jerusalem. Något som organisationer för överlevande i Israel starkt kritiserar.

NEJ, INGET KOMMER kunna ersätta de överlevande när de inte längre finns. Ändå görs det försök.

Sedan 2014 arbetar USC Shoah Foundation med projektet New Dimension in Testimony som genom ny teknik och AI ger oss möjlighet att interagera med de överlevande också när de inte längre lever. Syftet är att låta framtida generationer få ställa sina egna frågor och på så sätt skapa en annan upplevelse än vad man får om man läser en vittnesskildring i en bok eller tittar på film.

För knappt två år sedan fick jag och andra besökare av utställningen *Speaking memories – Förintelsens sista vittnen* på Historiska museet möta Pinchas Gutter, världens förste virtuella förintelseöverlevande. Jag minns att jag överraskades av hur känslösamt mötet faktiskt var. Även statsminister **Stefan Löfven** och utbildningsminister **Anna Ekström** blev överraskade av intimiteten i mötet och insåg vikten av att bevara möjligheten för morgondagens barn att få formulera frågor till överlevande. I **Leon Nudels** reportage kan ni läsa om varför den svenska regeringen valt att stödja New Dimensions in Historys arbete med att skapa samspel med virtuella installationer av Tobias Rawet och Elisabeth Citrom, två överlevande i Sverige.

Förutom att installationerna ska få en given plats på det Förintelsemuseum som nu planeras hoppas jag att tekniken snart ska möjliggöra besök i klassrummen. För trots att det ännu finns överlevande som har orken och önskan att möta skolelever ansikte mot ansikte så finns det rektorer som avböjer deras besök – för att de inte kan garantera deras säkerhet.

När överlevande, under skolbesök, möts av hotfulla demonstrationer organiserade av NMR eller av hatfulla kommentarer från elever som vuxit upp med antisemitism, inser man vikten av förintelseundervisning – hellre ett möte med en virtuell överlevande än inget möte alls. För som Pinchas Gutter uttrycker det när han får frågan om varför han har ägnat sitt liv åt att berätta:

”Jag berättar för att göra mänskligheten bättre. Om och om igen berättar jag för att, likt vattendroppar som långsamt eroderar en sten, göra världen till en bättre plats att leva i.”

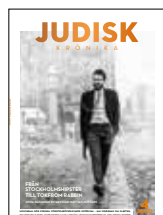
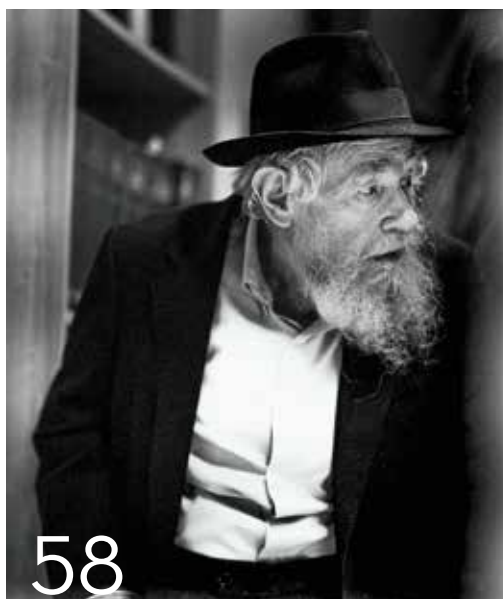
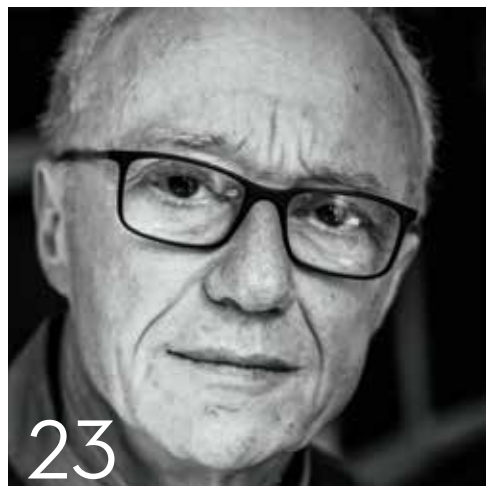
Ett enda ljus kan skingra en del av mörkret – Glad Chanuka och Gott Nytt 2021!

Anneli Rådestad

INNEHÅLL

Nr 4 • 2020

Omslag

Karl Gabor är fotograf och grafisk formgivare

10 "KORV ÄR politik! Korv är kultur!" Porträtt av Jan Scherman.

18 NY TEKNIK gör svenska Förintelseöverlevande odödliga. Reportage av Leon Nudel.

24 DAVID GROSSMAN om att lämna trygghetszonen och ifrågasätta gamla narrativ.

28 TINDERDEJTEN SOM öppnade dörren till ett chassidiskt gränsland. Möt gatufotografen Diana Johnson.

34 FACETIME – ett drama i coronans tid av Marianne Goldman.

43 ATT RESA med judisk blick – kåseri av Lars Dencik.

38 "JAG ÄR samme Matte, om än tokfrom" – Anna Nachman tecknar Mattias Amsters väg från trummis till rabbin.

44 ABRAHAMAVTALEN SKAPAR en ny spelplan i Mellanöstern. Ricki Neuman ser en ljusning.

46 ARV, POESI och tillblivelse – Gabriel Itkes Sznep, Channa Riedel och Hanna Rajs Lundström i samtal med Karin Brygger.

55 EVA KOPITO recenserar *Hidden Heretics* om ultraortodoxa som

lever ett dubbelliv med hjälp av sociala medier.

56 ALEXANDER FREUDENTHAL tipsar om sagor, skrönor och legender som får vintermörkret på flykt.

58 RABBIN ADIN Steinsaltz skakade om judiska själar. Eva Odrischinsky minns ett möte i Stockholm.

64 LOUISE EPSTEIN *Judisk Krönika*s nya matkrönikör bjuder på chanukapuffar.

66 NINA SOLOMIN summerar de judiska reaktionerna på avslöjandet om rektor Hamid Zafar.

NÅGRA MEDARBETARE I DETTA NUMMER

KARIN BRYGGER är poet och Judisk Krönikas modeskribent.

LOUISE EPSTEIN är medarbetare på Sveriges Radio och Judisk Krönikas matkrönikör.

ALEXANDER FREUDENTHAL är bokhandelsbiträde på Heden-grens bokhandel.

MARIANNE GOLDMAN är samtalsterapeut och dramatiker.

LAN XU KJELLSSON är översättare och litteraturskribent.

ANNA NACHMAN är chef för det judiska begravnings-sällskapet och skribent.

RICKI NEUMAN är journalist och Judisk Krönikas plotkesredaktör.

LEON NUDEL är frilansskribent och medlem i Judisk Krönikas redaktionsråd.

EVA ODRI-SCHINSKY är författare och radiojournalist bosatt i Jerusalem.

NINA SOLOMIN är journalist och Judisk Krönikas kulturkrönikör.

JUDISK KRÖNIKA UTGES AV

Stiftelsen Judisk Krönika

CHEFREDAKTÖR OCH ANSVARIG UTGIVARE

Anneli Rådestad
redaktion@judiskkrönika.se
tel: 08-660 70 62

REDAKTIONSRÅD

Mikael Feldbaum, Noa Hermele, Eva Kopito, Leon Nudel, Nathalie Rothschild, Samuel Sjöblom

GRAFISK FORM

Karl Gabor & Anneli Rådestad

ANNONSAVDELNING

Thomas Wolff
tel: 031-28 50 95
mobil: 0708-580451
annons@judiskkrönika.se

EKONOMI, ADMINISTRATION OCH PRENUMERATION

Dina Markovich
tel: 08-660 38 72 ons, fred.
administration@judiskkrönika.se
Prenumerationspris 440 kr/år
Utlandet 540 kr
Lösnummerpris 110 kr
Bankgiro 220-0244
Swish 1236333827

ADRESS

Box 5053, 102 42 Stockholm

HEMSIDA

judiskkrönika.se

Utkommer med 4 nr per år.
Nästa nummer: 24 mars 2021
Manusstopp: 1 februari 2021
Tryckt hos Printall
Producerad av Gabor & Co
issn 0345-5580

Prenumeration ingår i medlemsavgiften till Judiska Församlingen.

Citera oss gärna, men ange källan.

Förbehåll mot elektronisk publicering måste meddelas av artikelförfattaren.

Vi vill veta vad du tycker!

För att Judisk Krönika ska kunna utvecklas och bli ännu bättre behöver vi ha din åsikt. Tyck till om utseende och innehåll. Ris och ros.
redaktion@judiskkrönika.se

KÄNNER DU NÅGON SOM FÖRTJÄNAR EN PRENUMERATION?

Beställ en årsprenumeration på judiskkrönika.se eller fyll i talongen nedan och Swisha prenumerationsavgiften till 1236333827 eller sätt in beloppet på bankgiro: 220-0244. Glöm inte att ange vem betalningen kommer ifrån.

GÖR SÅ HÄR: Klipp ut och sänd nedanstående talong till Judisk Krönika.

JA TACK, jag vill beställa en gåvoprenumeration på Judisk Krönika ett år (4 nr) för 440 kr (540 kr till utlandet)

GÅVOADRESS:

NAMN _____

ADRESS _____ POSTADRESS _____

JUDISK KRÖNIKA, BOX 5053, 102 42 STOCKHOLM TEL 08-660 38 72.

Porträttgalleriet

Det judiska livet återvänder till Själagårdsgatan

Själagårdsgatan 19 utgjorde ett centrum för det tidiga judiska livet i Sverige. Här fanns bland andra David Hirsch, den tyska spännmakaren som i raseri slog sönder synagogans fönster men senare kom att driva Stockholms största kattuntryckeri. Eller Recha Michaelson som gifte sig i den svenska nationaldräkten och överlevde två äkta män.

I vår nya utställning Porträttgalleriet möter vi ett urval judiska livsöden. I förgyllda ramar återvänder de till Själagårdsgatan med vittnesmål om sedan länge bortglömda historier om judiskt liv i Sverige.